

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา¹

Development the Learning resources of Mo Kaeng Thong Community, Mae Ka Subdistrict, Mueang District, Phayao Province, Thailand

ณวิญ เสริฐผล

Nawin Serthpol

คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

School of Political and Social Sciences, University of Phayao

Corresponding author E-mail: Nawin_serth@hotmail.com

Received: April 3, 2024; Revised: September, 2024; Accepted: October 10, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิโดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลปฐมภูมิด้วยการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม (focus group) กับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้รู้ที่สำคัญ (key informants) จำนวน 25 คน ผลการวิจัย พบว่า 1) แหล่งเรียนรู้ของชุมชน มี 3 ประเภท คือ (1) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวบุคคล คือ ปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตร ปราชญ์ชาวบ้านด้านหม้อพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านด้านศิลปวัฒนธรรม และปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตถกรรม (2) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ คือ ห้วยหม้อแกงทอง ศาลาประชาคมหรือศาลาอเนกประสงค์ ป่าชุมชน วัดหม้อแกงทอง และศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ (3) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นกิจกรรม คือ กิจกรรมด้านประเพณีและวัฒนธรรมในรอบ 12 เดือน ประกอบด้วย การทำบุญข้าวใหม่ การทำบุญในวันมาฆบูชา การบวชสามเณรภาคฤดูร้อน ประเพณีสงกรานต์ การเลี้ยงผีขุนน้ำ การทำบุญในวันอาสาฬหบูชา การทำบุญในวันเข้าพรรษา วันแม่แห่งชาติ การทำบุญในวันออกพรรษา การทำบุญสลากภัต วันลอยกระทง และวันพ่อแห่งชาติ 2) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน มี 6 ประการ คือ การมีส่วนร่วม การสร้างแหล่งเรียนรู้ การสร้างปราชญ์ชาวบ้าน การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการสร้างสื่อออนไลน์

คำสำคัญ: การพัฒนา, การเรียนรู้, แหล่งเรียนรู้

Abstract

The objectives of research article are 1) to study the learning resources of the Mor Kaeng Thong community 2) to study the development of the learning resources of the Mor Kaeng Thong community. The qualitative research is used methods. The secondary data were collected by reviewing relevant literature. The primary data were collected by surveying, observation, in-depth interviewing, and focus groups with the target groups which is 25 key informants. The

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย “นวัตกรรมการเรียนรู้ชุมชนผ่านสื่อดิจิทัลของชุมชนหม้อแกงทอง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ประจำปี 2566

research results found that; 1) Community learning resources are 3 types: (1) the person; who is local wisdom scholar in 4 dimensions; agriculture, folk medicine, in arts and culture, and handicrafts dimension, (2) the area; they are Huai Mo Kaeng Thong, multi-purpose hall, community forest, Wat Mo Kaeng Thong, and the Learning Promotion Center, (3) Activities; that is the traditional and cultural activities in the 12 month period, consisting of the Kloawmai day, Makha Bucha Day, novice ordination on summer, Songkran festival, offering the Khunnam ghosts, Asarnha Bucha Day, Buddhist Lent, Mother's Day, end of Buddhist Lent, Slakkapat festival, Loy Krathong festival, and Father's Day. 2) Development the community learning resources, There are 7 aspects: 1) participatory 2) resource 3) key informant 4) activity 5) knowledge, and 6) online media.

Keywords: Development, Learning, Learning Resources

บทนำ

การเรียนรู้เป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งการปรับเปลี่ยนดังกล่าวคือการปรับเปลี่ยนด้านทัศนคติ ความเชื่อ แนวคิดและพฤติกรรมในการแสดงออกให้เหมาะสมในการอยู่ร่วมกันในสังคม และการพัฒนาตนเอง เพราะฉะนั้น การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ และความรู้คืออำนาจ (Knowledge is Power) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำรงอยู่ในสังคมอย่างมั่นคงและยั่งยืน ดังนั้น การเรียนรู้จึงเป็นวิธีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตที่มีลักษณะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Long Life Learning) ไม่ใช่การเรียนรู้ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งอย่างเป็นระบบในสถานศึกษาเท่านั้น เพราะการเรียนรู้ยังเป็นระบบในสถานศึกษามีข้อจำกัดในด้านเวลา สถานที่และเนื้อหาวิชา ซึ่งไม่สามารถตอบสนองความหลากหลายของสังคมได้อย่างทั่วถึง และที่สำคัญ การศึกษาในระบบในสถานศึกษายังคงเป็นปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา (กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา, 2565)

ในปี 2565 พบว่า ช่องว่างความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษาเพิ่มขึ้น โดยแยกเป็นกลุ่มผู้เรียนที่มีฐานะดีที่สุดกับต่ำที่สุด คิดเป็นร้อยละ 85.50 และ 1.71 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อการศึกษา พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมาก โดยกลุ่มผู้เรียนที่มีฐานะดีที่สุด มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 10.06 มากกว่า กลุ่มผู้เรียนที่มีฐานะต่ำที่สุด 2.17 เท่า นอกจากนี้ ความเหลื่อมล้ำด้านการเรียนยังทำให้ผู้เรียนออกกลางคันในภาคการศึกษา 2/2565 จำนวน 52,808 คน ซึ่งสาเหตุที่ออกกลางคันเป็นเพราะปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก พบว่า คร่าวเรือนของกลุ่มผู้เรียนที่มีฐานะดีที่สุด มีค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาโดยรวม จำนวน 49,937 บาท และเป็นค่าเล่าเรียนมากที่สุด (ยกเว้นค่าเดินทางและค่าแต่งกาย) มีจำนวน 40,113 บาท หรือคิดร้อยละ 80.33 ขณะที่ครัวเรือนของกลุ่มผู้เรียนที่ฐานะต่ำที่สุด มีรายจ่ายด้านการศึกษาโดยรวม จำนวน 5,892 บาท และเป็นค่าเล่าเรียนมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 41.26 และเมื่อพิจารณาขนาดโรงเรียน ที่ตั้ง และภูมิภาค พบว่า มีความเหลื่อมล้ำในเรื่องของคะแนนการสอบ คือ โรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษมีคะแนนเฉลี่ยสูงสุดทุกรายวิชา รองลงมาคือโรงเรียนขนาดใหญ่ โรงเรียนขนาดกลาง และโรงเรียนขนาดเล็ก ตามลำดับ ในขณะที่ผู้เรียนในโรงเรียนในเขตเทศบาลมีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่านักเรียนโรงเรียนนอกเขตเทศบาล โดยมีคะแนนต่างกัน 1.17 เท่า และเมื่อพิจารณาโรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานครมีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุดในทุกรายวิชา คือ คะแนนเฉลี่ยรวม 43.49 คะแนน ขณะที่โรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีคะแนนเฉลี่ยต่ำสุดอยู่ที่ 34.00 คะแนน ต่างกัน 1.28 เท่า (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

สถานการณ์ดังกล่าว จึงเป็นปัญหาการเรียนรู้ตามระบบในสถาบันการศึกษาอย่างมาก ดังนั้น การเรียนรู้จึงไม่ควรกระจุกอยู่ในระบบหรือในสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่ควรมีการกระจาย เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ซึ่งวิธีการอย่างหนึ่งที่สำคัญที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำได้และทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การจัดการเรียนรู้โดยชุมชน

โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ เพราะจะทำให้ชุมชนสามารถแสดงศักยภาพได้อย่างแท้จริง เกิดความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ และหลุดพ้นจากปัญหาต่าง ๆ การจัดการการเรียนรู้ตามชุมชนเกี่ยวข้องกับการใช้ชุมชนการศึกษาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาทางวิชาการและสังคมที่เหมาะสมมัธยรวมเครื่องมือเทคโนโลยีเช่นระบบการจัดการการเรียนรู้ (LMS) เพื่อปรับปรุงกระบวนการประเมินในโปรแกรมการเรียนรู้ของชุมชน การศึกษาตามชุมชนนอกสภาพแวดล้อมแบบดั้งเดิมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเยาวชนที่ติดชายขอบ โดยเน้นคุณค่าของแนวทางดังกล่าว ผู้สอนที่ดำเนินการ Community-Based Learning (CBL) มีจุดมุ่งหมายที่จะเชื่อมโยงเนื้อหาทางวิชาการกับการจัดตำแหน่งภาคสนามผ่านการไตร่ตรองที่สำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยา การศึกษาแสดงให้เห็นผลลัพธ์เชิงบวกเมื่อการเรียนรู้ตามชุมชนรวมเข้ากับการสอนการสอนเพิ่มพารามิเตอร์การเรียนรู้และประสิทธิภาพ เพื่อปรับปรุงการจัดการการเรียนรู้ตามชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดลำดับความสำคัญของความร่วมมือระยะยาวลดพลวัตของอำนาจและชักชวนให้นักเรียนในความพยายามในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่เงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องหรือตลอดชีวิต โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ คือ แหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน เนื่องจากความสำคัญของแหล่งเรียนรู้คือการให้โอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับบุคคลในการแสวงหาความรู้ได้อย่างอิสระ โดยไม่คำนึงถึงเพศและอายุ เพราะแหล่งเรียนรู้ของชุมชน คือ พื้นที่การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งในระบบและนอกระบบ ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือสภาพแวดล้อมในชุมชน เช่น การสนทนาระหว่างสมาชิกในชุมชน หรือสมาชิกของชุมชนกับบุคคลภายนอก การเข้าร่วมนิทรรศการ หรือเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์และสถานที่ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ การคิดเชิงวิพากษ์ และตกผลึกกลายเป็นองค์ความรู้ของตนเอง ดังนั้น แหล่งเรียนรู้ของชุมชนจึงมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ การสร้างความรู้ การปลูกฝังค่านิยมในการเรียนรู้ การสร้างอาชีพ และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนและบุคคลภายนอก (มิ่งขวัญ คงเจริญ; 2564, นาวา วงษ์พรม; 2560, พันธุ์ประภา พูนสิน, 2555)

ชุมชนหม้อแกงทอง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีพื้นที่ทั้งหมด 5,810 ไร่ แบ่งเป็น 1) พื้นที่อยู่อาศัย จำนวน 560 ไร่ 2) พื้นที่ทำนา จำนวน 150 ไร่ 3) พื้นที่ ทำไร่ จำนวน 3,200 ไร่ 4) พื้นที่ทำสวน จำนวน 1,600 ไร่ 5) ป่าชุมชน จำนวน 300 ไร่ และมีครัวเรือนทั้งหมด 479 ครัวเรือน และมีประชากรทั้งหมด 767 คน แบ่งเป็นผู้ชาย จำนวน 382 คน ผู้หญิง จำนวน 385 คน (ข้อมูลปี 2566) (คณะกรรมการหมู่บ้านหม้อแกงทอง, 2566) จากการสำรวจในเบื้องต้น พบว่า ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนเป็นที่ราบสูงและอยู่บริเวณเชิงเขา มีภูเขาล้อมรอบทางทิศตะวันตก ทิศเหนือและทิศใต้ บริเวณที่ตั้งของชุมชนมีลักษณะเป็นเนินสูง อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชุมชนหม้อแกงทองเป็นชุมชนขนาดเล็ก แต่ชุมชนได้รับความสนใจและมีประชาชนจำนวนมากเข้ามาศึกษาและใช้เป็นฐานการเรียนรู้เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีคำถามว่า ชุมชนหม้อแกงทองมีแหล่งเรียนรู้อะไรบ้าง และมีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เหล่านั้นอย่างไร ภายใต้คำถามดังกล่าว จึงนำไปสู่วัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ หน่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระดับชุมชน ข้อมูลแบ่ง 2 ส่วน คือ 1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เก็บข้อมูลโดยการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยตนเอง การพัฒนาแหล่งเรียนรู้และการจัดการแหล่งเรียนรู้ 2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เก็บข้อมูลโดยการสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เป็นรายบุคคล และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการสังเกต (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้รู้

ที่สำคัญ (Key Informants) จำนวน 25 คน ซึ่งผู้วิจัยเลือกอย่างเจาะจง ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 5 คน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน คณะกรรมการกลุ่มอาชีพในชุมชนจำนวน จำนวน 10 คน และสมาชิกโดยทั่วไปของชุมชน จำนวน 4 คน โดยกำหนดคุณสมบัติของกลุ่มเป้าหมาย คือ 1) เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับชุมชนเป็นอย่างดีจนได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน 2) มีบทบาทในการให้ความรู้เกี่ยวกับชุมชน 3) อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 10 ปี สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา (Descriptive) ตามความเป็นจริง การสร้างคำ (Wording) และการอ้างอิงคำพูด (Wording Quote) ของกลุ่มเป้าหมาย

ผลการวิจัย

การวิจัย พบว่า แหล่งเรียนรู้และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน

การวิจัย พบว่า แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนหม้อแกงทอง ประกอบด้วย 1) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวบุคคลหรือปราชญ์ชาวบ้าน 2) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ 3) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นกิจกรรม มีรายละเอียดดังนี้

1.1 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวบุคคล หรือเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและโดดเด่นเฉพาะด้าน ที่สามารถให้ความรู้ในด้านนั้นได้เป็นอย่างดี จากการวิจัยพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านที่สำคัญในชุมชนหม้อแกงทองแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตร คือ บุคคลที่มีความรู้และความสามารถด้านการเกษตร ซึ่งเป็นผู้ที่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 20 ปี มีจำนวน 4 คน มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไปและเป็นผู้ชายทั้งหมด ทำให้มีประสบการณ์ในการทำการเกษตรอย่างมาก และสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนหรือบุคคลภายนอกที่มีความสนใจในการทำเกษตร ซึ่งการทำเกษตรภายในชุมชนประกอบด้วย ข้าวโพด มันสำปะหลัง พักทอง ข้าว พริก และตะไคร้ เนื่องจากพื้นที่ชุมชนหม้อแกงทองอยู่ในบริเวณที่ราบสูงบนภูเขา ส่งผลให้พื้นที่การทำเกษตรมีลักษณะลาดชัน ดังนั้น การทำการเกษตรจึงต้องมีลักษณะเฉพาะ เช่น การทำหน้าดินให้เป็นชั้นบันได เพื่อชะลอการไหลของน้ำหรือไม่ให้น้ำแห้งเร็วเกินไปหรือการลดความแห้งแล้งของหน้าดิน การเลือกพืชที่เหมาะสมกับหน้าดิน และการสังเกตหน้าดินหรือพืชทางการเกษตรอย่างใกล้ชิดเพื่อแก้ปัญหาให้ทันก่อนที่พืชจะตาย

2) ปราชญ์ชาวบ้านด้านหม้อพื้นบ้าน จากการวิจัย พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านด้านหม้อพื้นบ้านที่สำคัญของชุมชน มีจำนวน 2 คน นายศรีและนายพร (ทั้ง 2 คน เป็นนามสมมุติ) ซึ่งทั้ง 2 คน มีอายุมากกว่า 60 ปี สำหรับความรู้และความสามารถของทั้ง 2 คน คือ 1) นายศรี (นามสมมุติ) เป็นหม้อเป่ากระดูกเพื่อต่อกระดูก ซึ่งหากสมาชิกในชุมชนหรือบุคคลภายนอกชุมชนบางคนที่มีความเชื่อในตัวนายศรี หากประสบอุบัติเหตุจนทำให้เจ็บกระดูก (กระดูกไม่แตกหัก) บุคคลเหล่านั้นเหล่านั้นก็ได้มาหานายศรีเพื่อรับการรักษาโดยวิธีการเป่าเป็นประจำหรือบางครั้งบุคคลเหล่านั้นได้รับอุบัติเหตุถึงขั้นกระดูกหักหรือกระดูกแตก เมื่อไปหาหมอในโรงพยาบาลแล้วเสร็จยังคงกลับมาให้นายศรีเป่ากระดูกให้เหมือนเดิม เพราะบุคคลเหล่านั้นมีความเชื่อว่า หากได้รับการเป่าแล้วจะทำให้กระดูกเชื่อมต่อกันเร็วขึ้นหรืออย่างน้อยก็เพื่อความสบายใจ 2) นายพร (นามสมมุติ) เป็นหม้อเป่าโรคงูสวัด ซึ่งสมาชิกหลายคนในชุมชนหรือบุคคลภายนอกชุมชน เมื่อเป็นโรคงูสวัดแล้ว ถึงแม้จะได้รับการรักษาจากโรงพยาบาลแล้ว แต่เพื่อความสบายใจ บุคคลเหล่านั้นยังคงมาให้นายพรรักษาโรคงูสวัดอีกครั้งด้วยวิธีการเป่าหรือในอดีต สมาชิกบางคนไม่ได้ไปโรงพยาบาล เนื่องจากชุมชนอยู่ห่างไกลจากโรงพยาบาล ทำให้การเดินทางไป-กลับมีความยากลำบาก จึงได้พึ่งพาการรักษาแบบดั้งเดิม โดยการเป่า ดังนั้น ในปัจจุบัน ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 2 คนจึงกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล

3) ปราชญ์ชาวบ้านด้านศิลปวัฒนธรรม จากการวิจัย พบว่า มีจำนวน 4 รูป/คน คือ พระสงฆ์ 1 รูป นายคม นางตัน และนางพรรณ (ทั้ง 3 คนเป็นชื่อนามสมมุติ) เป็นผู้มีความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการทำกิจกรรมด้านวัฒนธรรมภายในชุมชน บุคคลเหล่านี้ได้มีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมการให้ความรู้และการดำเนินกิจกรรมตามวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ซึ่งศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนหม้อแกงทอง

มีลักษณะทั่วไปตามประเพณีวัฒนธรรมของภาคเหนือและยังมีการผนวกเอาวัฒนธรรมหรือวันสำคัญของไทยเข้ามาาร่วมด้วย เช่น เทศกาลปีใหม่ วันพ่อและวันแม่ ดังนั้น หากสมาชิกในชุมชนหรือบุคคลภายนอกต้องการทราบวัฒนธรรมและประเพณีที่สำคัญภายในชุมชนสามารถศึกษาได้จากปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ได้โดยตรง

4) ปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตถกรรม จากการวิจัย พบว่า ชุมชนหม้อแกงทองมีการจักสานไม้ไผ่สืบต่อกันมาอย่างยาวนาน ถึงแม้ในปัจจุบันจำนวนผู้สานไม้ไผ่ได้ลดน้อยลงเกือบหมดไป แต่ยังมีสมาชิกบางคนที่มีความรู้ความสามารถในการจักสานไม้ไผ่อย่างมากจนเป็นที่ยอมรับจากชุมชนและได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตถกรรม จำนวน 4 คน คือ นายทอง นายเงิน นายจ้อย และนายบุญ (ทั้ง 4 คน เป็นชื่อนามสมมุติ) ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ยังมีการจักสานไม้ไผ่อย่างต่อเนื่อง เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและขาย สำหรับผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการจักสานไม้ไผ่ส่วนมาก คือ ตะกร้า และชะลอมสำหรับการห่อสินค้าในการทำกล้วยตาก แต่บางครั้งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ก็จักตอกสำหรับนำไปมัดสิ่งของต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้มักเกี่ยวกับผลิตผลทางการเกษตร นอกจากนี้ ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ยังมีความสามารถในการทำไม้กวาดก้านมะพร้าวด้วย โดยการนำก้านมะพร้าวมามัดเป็นไม้กวาดสำหรับขาย ดังเช่น นายบุญ กล่าวว่า “...หมะน้อย พระครูบาบ้านต้า บ้านต๋อมกำลังมา...เป็นเอาไปบ้านเป็น แต่บ้านนี้เขากำเอาเหมือนกัน (หมายถึงเอาชะลอม-ผู้วิจัย)...” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 กันยายน 2566)

1.2 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ หมายถึง สถานที่ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสถานที่ทางธรรมชาติ และสถานที่ที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะการทำกิจกรรมด้านประเพณีและวัฒนธรรม และการประชุมร่วม จากการวิจัย พบว่า สถานที่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน มี 5 ประเภท คือ 1) ห้วยหม้อแกงทอง 2) ศาลาประชาคมหรือศาลาเอนกประสงค์ 3) ป่าชุมชน 4) วัดหม้อแกงทอง 5) ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ มีรายละเอียดดังนี้

1) ห้วยหม้อแกงทอง เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยเฉพาะการตั้งชื่อชุมชนเป็นการตั้งตามชื่อห้วยหม้อแกงทอง เพราะฉะนั้น ห้วยหม้อแกงทองจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ทั้งการเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ ที่สามารถบอกถึงความเป็นมาของชุมชน การเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับภายนอก นอกจากนี้ ห้วยหม้อแกงทองยังเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีชีวิตของชุมชนอย่างใกล้ชิด เพราะห้วยหม้อแกงทองเป็นแหล่งน้ำทางการเกษตรที่สำคัญของชุมชน และเป็นแหล่งอาหารของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งเปรียบเสมือนห้วยหม้อแกงทองเป็นหลักประกันความมั่นคงของชุมชนหม้อแกงทองอย่างแท้จริง

2) ศาลาประชาคมหรือศาลาเอนกประสงค์ เป็นแหล่งเรียนรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ศาลาประชาคมเป็นจุดศูนย์กลางการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง เพราะเป็นสถานที่ชุมชนมารวมตัวกันทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งเฉพาะสมาชิกภายในชุมชนและภายนอกชุมชนที่ได้เข้ามาให้ความรู้หรือมาทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน เพราะฉะนั้น ศาลาประชาคมจึงเป็นแหล่งเรียนรู้

3) ป่าชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และวิถีการดำรงชีพแบบเกษตรกรรม ป่าชุมชนหม้อแกงทอง ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของชุมชน มีขนาด 300 ไร่ เป็นป่าไม้เต็งรัง คือ มีต้นเต็ง ต้นรัง ต้นจิก ต้นสะแบง ต้นยางจำนวนมากสลักกัน นอกจากนั้นยังมีพืชพันธุ์ชนิดต่าง ๆ ทั้งพืชล้มลุกและพืชยืนต้นเกิดขึ้นสลักกัน ป่าชุมชนจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ด้านวิถีชีวิตของชุมชน เพราะวิถีชีวิตของชุมชนส่วนมากมีความสัมพันธ์กับป่าอย่างใกล้ชิดตั้งแต่เช้าถึงค่ำ

4) วัดหม้อแกงทอง เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประเพณี/วัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน ด้วยความที่ชุมชนเป็นพุทธศาสนิกชน ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ทำให้ยึดถือประเพณีและวัฒนธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรง วัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีเจ้าอาวาสและปราชญ์ชาวบ้านร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ให้กับชุมชน ตลอดถึงบุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ วัดหม้อแกงทองจึงเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ในวันสำคัญของคนไทยอื่น ๆ เช่น วันพ่อ และวันแม่ ยังมีการจัดกิจกรรมในวัดร่วมกัน ทำให้วัดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง

5) ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน จากการวิจัย พบว่า ชุมชนได้สร้างศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมทางสังคมสมัยใหม่ ที่เป็นสมัยนิยม ซึ่งเป็นสถานที่รองรับทั้งสมาชิกภายในชุมชนและบุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษา โดยในเบื้องต้นผู้สนใจศึกษาสามารถเข้ามาศึกษาด้วยตนเอง แต่หากต้องการข้อมูลเพิ่มเติม สามารถสอบถามปราชญ์ชาวบ้านเพิ่มเติม โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลเบื้องต้น หากต้องการข้อมูลภายในชุมชนเพิ่มเติมและเชิงลึกผู้ใหญ่บ้านสามารถแนะนำผู้ที่ให้ข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมได้

1.3 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นกิจกรรม หมายถึง คือ กิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน ซึ่งเป็นประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือ ได้แก่ การทำบุญข้าวใหม่ วันมาฆบูชา การบวชสามเณรภาคฤดูร้อน ประเพณีสงกรานต์ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา บุญสลากภัต และประเพณีลอยกระทง และกิจกรรมในวันสำคัญของราชการไทย เช่น วันแม่ วันพ่อ วันปียมหาราชวันเด็ก และวันครู จากการวิจัย พบว่า สมาชิกในชุมชนหม้อแกงทองยังให้ความสำคัญกับกิจกรรมเหล่านี้อย่างมาก ถึงแม้จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ลดลง แต่กิจกรรมเหล่านี้ยังได้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ยกเว้นในช่วงของการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 (COVID-19) กิจกรรมนี้เกิดขึ้นในแต่ละเดือน ทำให้ชุมชนและบุคคลภายนอกที่มีความสนใจร่วมกิจกรรมกับชุมชนหม้อแกงทองเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง ซึ่งกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนหม้อแกงทองมีการสืบทอดปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องทุกปี ดังเช่น นายทองมา (นามสมมุติ) กล่าวว่า “...คนที่เข้าร่วมประเพณีนี้ (การทำบุญข้าวใหม่-ผู้วิจัย) ประมาณ 150-200 คน และจะมีมาจาก 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านแม่กาท่าข้าม และหมู่บ้านแม่กาไร่เดียวที่ทำบุญ...” (นายณวิญ เจริญผล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 กันยายน 2566)

2. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้

การวิจัย พบว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย 6 เงื่อนไข คือ 1) การมีส่วนร่วม 2) การสร้างแหล่งเรียนรู้ 3) การสร้างปราชญ์ชาวบ้าน 4) การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ 5) การถ่ายทอดความรู้ 6) การสร้างสื่อออนไลน์ มีรายละเอียดดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วม (participatory) พบว่า สมาชิกในชุมชนยังมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจกรรมด้านประเพณีและวัฒนธรรม ตลอดถึงกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การเข้าร่วมอบรม การพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้ภายในชุมชน และกิจกรรมในวันสำคัญของไทย ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชน และบุคคลภายนอกที่เข้าเข้ากิจกรรมกับชุมชน ดังเช่น นายทองมา (นามสมมุติ) กล่าวว่า “...เวลามีกิจกรรมในชุมชน ก่อจะมีจาวบ้านเฮาพ่อง จาวบ้านจากที่อื่นพ่อง มาร่วม นิลิตจากมอพะเยาก่อมา บางเตื่อจะมามาถามประวัติชุมชน มาบ่อย...” (นายณวิญ เจริญผล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กุมภาพันธ์ 2566) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนยังแสดงถึงตำแหน่งทางสังคม ทำให้สมาชิกในชุมชนมีบทบาทและหน้าที่ร่วมกัน เช่น การเป็นคณะกรรมการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

2.2 การสร้างแหล่งเรียนรู้ (resource) พบว่า แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญภายในชุมชน ประกอบด้วย แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวบุคคล แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ทั้งสถานที่ทางธรรมชาติและสถานที่ที่ชุมชนสร้างขึ้น และแหล่งเรียนรู้ที่เป็นกิจกรรม ซึ่งแหล่งเรียนรู้เหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกภายในชุมชนและบุคคลภายนอกอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น แหล่งเรียนรู้เหล่านี้เป็นกลไกการขับเคลื่อนกิจกรรมภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ถูกกำหนดขึ้นผ่านกระบวนการวางแผน (planning) โดย 1) การเลือกตัวบุคคลที่จะให้ความรู้ ซึ่งบุคคลที่จะให้ความรู้ ต้องเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง บุคคลที่ถูกเลือกจึงอยู่ในฐานะเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” 2) การเลือกสถานที่ คือ การกำหนดสถานที่ที่เหมาะสมแก่การทำกิจกรรมและสถานที่ที่มีประวัติศาสตร์ 3) การเลือกกิจกรรม คือ การเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง 4) การเลือกช่วงเวลาดำเนินกิจกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อและความสะดวกสบายของผู้เข้าร่วมกิจกรรม เพราะฉะนั้น การวางแผนจึงเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

2.3 การสร้างปราชญ์ชาวบ้าน (key informant) หรือผู้นำด้านความรู้ (knowledge leader) พบว่า ชุมชนได้กำหนดปราชญ์ชาวบ้านเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอย่างชัดเจน โดยกำหนดปราชญ์ชาวบ้านเป็น 4 ด้าน คือ ด้านหัตถกรรม ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านหมอชาวบ้าน และด้านเกษตรกรรม ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ คือ ผู้นำด้านความรู้ที่ไม่เป็นทางการ ถึงแม้ชุมชนได้กำหนดตัวบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ไม่ได้แต่งตั้งโดยอย่างเป็นทางการ เนื่องจากเป็นที่ทราบโดยทั่วกันว่า ปราชญ์ชาวบ้านคนใดมีความรู้ความสามารถในด้านใด การที่ชุมชนกำหนดปราชญ์ชาวบ้านไว้อย่างชัดเจน ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านั้นกลายเป็นผู้นำความรู้อย่างไม่เป็นทางการ เพราะปราชญ์ชาวบ้านเป็นตัวแทนในด้านความรู้ความสามารถของชุมชนในมิตินั้น ๆ ดังนั้น ปราชญ์ชาวบ้านจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ที่ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนหรือถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ยังทำหน้าที่ในการเผยแพร่องค์ความรู้ของชุมชนในมิติต่าง ๆ ให้กับบุคคลภายนอกได้รับทราบอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น นายทองคำ (นามสมมุติ) กล่าวว่า “...การเลือกปราชญ์ชาวบ้าน ก่อจากเลือกจากคนดีที่มีความรู้แท้ ๆ ว่า อันนั้นยะจาตาย เป็นสามารถยะได้ เช่น ลุงสมพร เป็นก่อดรักษากระดูกหัก คนดีกระดูกหักก่อดมาทือเป็นเป่ากระดูกทือ จะอ้อ...” (นายณวิญ เสรฐผล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 กันยายน 2566)

2.4 การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ (activity) พบว่า สื่อกลางในการเชื่อมโยงให้เกิดการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน คือ กิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมเชิงประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา และกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ เช่น การเพาะปลูก ตลอดจนการรักษาพื้นบ้านด้วยการเป่า ดังนั้น กิจกรรมเหล่านี้จึงเป็นสื่อกลางการเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชนด้วยกันและสมาชิกภายในชุมชนกับบุคคลภายนอก ดังเช่น

2.5 การถ่ายทอดความรู้ (knowledge) พบว่า ความรู้ คือ สารหลักสำคัญที่ทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบของกิจกรรมที่มีการถ่ายทอดและสืบทอดกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี ตลอดจน องค์ความรู้ด้านการเกษตร และการรักษาพื้นบ้าน ที่ทำให้สมาชิกได้มีโอกาสรวมตัวกันและแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ทั้งระดับสมาชิกภายในชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชน ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดความรู้มีทั้งลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และผู้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ คือ ปราชญ์ชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น ถ้าต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน สามารถสอบถามพระสงฆ์ได้ เนื่องจากท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่แท้จริง ดังเช่น นายทองคำ (นามสมมุติ) กล่าวว่า “...จะมีปราชญ์ชาวบ้านที่ทือความรู้แต่ละด้าน คนดีเข้ามาถาม ก่อจะทือไปหาปราชญ์ชาวบ้านนั้น ๆ เลย...” (นายณวิญ เสรฐผล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กุมภาพันธ์ 2566)

2.6 การสร้างสื่อออนไลน์ (online media) พบว่า การพัฒนาสื่อออนไลน์โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน จึงกลายเป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ชุมชนผ่านสื่อออนไลน์ ซึ่งจากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์กลุ่ม พบว่า 3 ประเภท คือ 1) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวบุคคล 2) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ 3) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นกิจกรรม ซึ่งทั้ง 3 ประเภทมีความสัมพันธ์กัน คือ แหล่งเรียนรู้แต่ละประเภทมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ให้ความรู้อย่างใกล้ชิด เพื่อประโยชน์แก่คนภายนอกหรือตลอดถึงสมาชิกภายในชุมชนที่สนใจศึกษาชุมชนอย่างละเอียด และจากการศึกษาแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ สามารถนำมาสร้างเป็นสื่อออนไลน์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนหม้อแกงทอง แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) แหล่งเรียนรู้บนสื่อยูทูป (YouTube) 2) แหล่งเรียนรู้บนสื่อเฟซบุ๊ก (Facebook) 3) แหล่งเรียนรู้บนสื่อการทำหนัง (MOV) ซึ่งการพัฒนาสื่อออนไลน์เหล่านี้เกิดจากการพัฒนา การพัฒนาสื่อออนไลน์ดังกล่าวจึงกลายเป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ชุมชนผ่านสื่อดิจิทัลของชุมชน

อภิปรายผล

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ส่งผลให้ชุมชนหม้อแกงทองเกิดการเรียนรู้ตนเอง และนำไปสู่การตระหนักรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากร

ทางวัฒนธรรมของตนเอง ทำให้ชุมชนหม้อแกงทองรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและนำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้น จากการวิจัย พบว่า ชุมชนหม้อแกงทองมีแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวบุคคล และแหล่งเรียนรู้ที่เป็นกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมที่ชุมชนได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ บุคคลภายนอกยังได้ให้ความสนใจและเข้ามาเรียนรู้ในชุมชนหม้อแกงทองอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ดังนั้น การอภิปรายผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง จึงมีประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วม พบว่า ชุมชนหม้อแกงทองให้ความสำคัญกับประเด็นการมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ เพราะสมาชิกในชุมชนคือเจ้าของทรัพยากรภายในชุมชนร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ คือ การเปิดโอกาสหรือพื้นที่ทางสังคมให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการพูดคุยและแสดงบทบาทตามความเชี่ยวชาญตนเอง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนนภรณ์ อารีกุล (2564), เทียนชัย พิสิฐธาดา (2565) และนวกัทร แสงท้าว และคณะ(2563) ที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายทางสังคม อย่างไรก็ตาม ความโดดเด่นของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทองคือ ความเชี่ยวชาญ (expert) ของสมาชิกในชุมชน ซึ่งคนที่มีความเชี่ยวชาญได้มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นตัวแทนของชุมชนในการให้ความรู้ ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้จึงเรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” อย่างไรก็ตาม ปราชญ์ชาวบ้านเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในมิติของการมีส่วนร่วม เพราะการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนยังคงอาศัยสมาชิกคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ปราชญ์ชาวบ้านร่วมตัดสินใจประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีความซับซ้อน

2. การสร้างแหล่งเรียนรู้ พบว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทองที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การสร้างแหล่งเรียนรู้หรือการกำหนดแหล่งเรียนรู้ ทั้งที่เป็นบุคคล สถานที่และกิจกรรมสำหรับการเรียนรู้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริสิทธิ์ วงษา (2566) พบว่า แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา คือ การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนา และใช้แหล่งเรียนรู้ พัฒนาแหล่งเรียนรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศให้มีความพร้อมและสามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนนภรณ์ อารีกุล (2564) พบว่า รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ ประกอบด้วย การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ นวกัทร แสงท้าว และคณะ (2563) พบว่า แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ คือ การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การพัฒนาอาคารสถานที่ การส่งเสริมให้ผู้เรียนแสวงหาและร่วมกิจกรรมในแหล่งเรียนรู้ และการสนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้เรียนที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามีส่วนร่วมในการประเมินแหล่งเรียนรู้ ดังนั้น สิ่งสำคัญอันดับแรกของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ คือ การสร้างแหล่งเรียนรู้ให้ในชุมชน เพื่อการต่อยอดให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อไป

3. การสร้างปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้าน คือ ผู้รู้ที่สำคัญในชุมชนที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในมิติต่าง ๆ ของชุมชน ให้กับสมาชิกในชุมชนและบุคคลภายนอก และปราชญ์ชาวบ้านยังเป็นตัวอย่างที่ดี (best practice) ของการเรียนรู้ภายในชุมชน เพราะเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีทักษะ สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ในการพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะการพัฒนาด้านอาชีพจนมีความโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชนและนอกชุมชน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยการเขียนไว้ในแผนพัฒนาชุมชน สำหรับกระบวนการสร้างปราชญ์ชาวบ้านต้องผ่านกระบวนการคัดเลือกจากสมาชิกในชุมชน โดยกำหนดคุณสมบัติ คือ เป็นผู้รู้อย่างแท้จริง ซึ่งเมื่อเลือกแล้วสมาชิกในชุมชนต้องยอมรับโดยไม่ขัดแย้ง เพราะปราชญ์ชาวบ้าน คือ ตัวแทนที่ของชุมชนที่ต้องทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในชุมชน ดังนั้น ปราชญ์ชาวบ้านจึงเป็นพลวัตความรู้ (knowledge dynamic) ของชุมชนอย่างแท้จริง การสร้างปราชญ์ชาวบ้านจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิเทศ สนั่นนารี และคณะ (2563) ที่พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนิษฐา ใจเป็ง และชัย พิศ

แสวง (2566) พบว่า ประชาชนชาวบ้านเป็นกลไกหลักที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดและสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพราะฉะนั้น การสร้างประชาชนชาวบ้านจึงเป็นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลที่สำคัญอย่างมาก เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตที่สามารถสื่อสารกับผู้เรียนได้ตลอดเวลา

4. การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ เพราะกิจกรรมทำให้ผู้เรียนรู้มีความเข้าใจได้อย่างรวดเร็วผ่านการทำหรือการเข้าร่วมกิจกรรมในลักษณะของการเรียนรู้โดยการกระทำ (learning by doing) ซึ่งชุมชนหมู่บ้านหม้อแกงทองมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งกิจกรรมเชิงประเพณีและวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับศาสนาหรือความเชื่อเป็นประจำเกือบทุกเดือน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมเชิงพัฒนาที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันดำเนินการ เช่น การพัฒนาแหล่งสาธิตภูมิปัญญาภายในชุมชน ดังนั้น การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ เพราะสามารถทำให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ และมีความสนใจที่จะเรียนรู้อีกขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนาธิป บุษปมาศ (2566) พบว่า นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมเป็นฐานมีทักษะการสร้างสรรค์นวัตกรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และมีความพึงพอใจโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิเดช ช่างชัย และคณะ (2560) พบว่า ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน พอสรุปได้ว่า การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ให้กับนักเรียนส่งผลให้นักเรียนเกิดการพัฒนาที่ดีขึ้น เพราะฉะนั้น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้จำเป็นต้องพัฒนากิจกรรมให้เหมาะสม เพราะสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างมาก และสามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว

5. การถ่ายทอดความรู้ พบว่า การถ่ายทอดความรู้เป็นเงื่อนไขที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เพราะทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจความรู้ได้อย่างถูกต้อง รวดเร็วและมั่นใจต่อองค์ความรู้ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้มีลักษณะ 2 แบบแบบตรงกันข้าม คือ 1) การถ่ายทอดความรู้ที่เป็นทางการ เช่น การอบรมที่จัดขึ้นภายในชุมชน โดยมีวิทยากรจากภายนอกหรือประชาชนชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกภายในชุมชน ตลอดถึงเอกสารต่าง ๆ ที่ชุมชนได้จัดบันทึก เช่น แผนพัฒนาชุมชน และหนังสือประวัติชุมชน และการถ่ายทอดความรู้ที่ไม่เป็นทางการ เช่น การเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชน หรือประวัติความเป็นมาของกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาที่ชุมชนจัดขึ้น โดยมีพระสงฆ์หรือฆราวาสที่มีความรู้เป็นผู้ถ่ายทอด (เล่าเรื่อง) 2) การถ่ายทอดความรู้ 2 ทาง โดยผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวทำให้ผู้รับการถ่ายทอดมีส่วนร่วมตลอดเวลา และการถ่ายทอดความรู้ทางเดียว ซึ่งเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ผู้รับการถ่ายทอดความรู้เป็นผู้เรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การสังเกต และการสำรวจแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชน ดังนั้น การถ่ายทอดความรู้ จึงเป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน

6. การสร้างสื่อออนไลน์ พบว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ภายในชุมชน เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่องค์ความรู้ภายในชุมชนยังถูกเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ (social media) ในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ชุมชนเป็นพื้นที่การเรียนรู้มากขึ้น โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ การพัฒนาสื่อออนไลน์บนช่องทางยูทูป การพัฒนาสื่อออนไลน์บนหน้าเพจเฟซบุ๊ก และการพัฒนาสื่อออนไลน์โดยใช้โปรแกรมหนังสั้น (.MOV) ซึ่งสื่อออนไลน์เหล่านี้มีความเหมาะสมต่อการนำเสนอแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้บนสื่อออนไลน์จะทำให้มีการเผยแพร่สู่สาธารณะอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว และเป็นเผยแพร่ความรู้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความสนใจและเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ วรานันท์ อิศรปรีดา (2564) พบว่า พฤติกรรมการเรียนรู้แบบนำตนเองของนักศึกษาที่เรียนด้วยบทเรียนแสวงรู้บนเว็บไซต์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และนักศึกษากลุ่มที่เรียนด้วยบทเรียนแสวงรู้บนเว็บไซต์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ มีความพึงพอใจต่อบทเรียนโดยรวมในระดับมาก และงานวิจัยของ ปิยะพันธ์ พิษณุประเสริฐ และคณะ(2562) พบว่า รูปแบบการเรียนรู้โดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ และกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่มสืบสอบเพื่อพัฒนาทักษะด้านสารสนเทศสื่อและเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.60 เพราะฉะนั้น การสร้างสื่อออนไลน์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน จึงทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพและมีผลกระทบในเชิงบวก

ดังนั้น เมื่ออภิปรายในภาพรวม พบว่า แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนหม้อแกงทองจึงเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การมีพื้นที่การเรียนรู้ (learning space) ที่เหมาะสมภายในชุมชน ทั้งที่เป็นสถานที่ บุคคลและกิจกรรมที่ทำให้เอื้อต่อการเรียนรู้ 2) การมีบุคคลผู้ให้ความรู้ที่เหมาะสม หมายถึง ประชาชนชาวบ้านมีความรู้ในด้านต่าง ๆ และเป็นผู้ใช้ความรู้นั้นในการดำรงชีวิตเป็นปกติ คือ การประยุกต์ใช้ความรู้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จนสำเร็จและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกภายในชุมชนและบุคคลภายนอก 3) การมีกิจกรรมที่เหมาะสม (กิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณี) ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาของชุมชนตั้งแต่บรรพบุรุษ และได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เงื่อนไขทั้ง 3 ประการดังกล่าวมีความสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมของชุมชนหม้อแกงทอง

สรุป

1. แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ประกอบด้วย 1) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวบุคคลหรือประชาชนชาวบ้าน มี 4 ด้าน คือ เกษตรกรรม หมอพื้นบ้าน ศิลปวัฒนธรรม และหัตถกรรม 2) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ มี 5 อย่าง คือ ห้วยหม้อแกงทอง ศาลาประชาคมหรือศาลาเอนกประสงค์ ป่าชุมชน วัดหม้อแกงทองและศูนย์การเรียนรู้ 3) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นกิจกรรม
2. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม (Participatory) การสร้างแหล่งเรียนรู้ (Resource) การสร้างประชาชนชาวบ้าน (Key Informant) การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ (Activity) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge) และการสร้างสื่อออนไลน์ (Online Media)

องค์ความรู้ใหม่และผลที่เกิดต่อสังคม ชุมชน ท้องถิ่น

การวิจัย พบว่า ชุมชนหม้อแกงทองมีแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญหลายอย่าง ทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติและไม่ใช่วัฒนชาติ ซึ่งแหล่งเรียนรู้เหล่านี้สามารถสร้างคุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจได้อย่างเหมาะสม แหล่งเรียนรู้เหล่านี้สามารถสร้างความตระหนักรู้ตนเองของชุมชนอย่างมาก ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และประยุกต์ใช้แหล่งเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ตลอดถึงการสร้างการรับรู้การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอิทธิพลของสังคมภายนอกอย่างทันท่วงที (Real Time) และการวิจัยยังพบว่า ชุมชนได้พัฒนาแหล่งเรียนรู้ในหลากหลายมิติ ซึ่งเป็นความร่วมมือของสมาชิกภายในชุมชน และการผสมผสานองค์ความรู้จากภายนอกเพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะการพัฒนาสื่อออนไลน์ (Online Media) ทำให้ชุมชนสามารถเก็บข้อมูลแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนและองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชนและสังคมภายนอกอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถเขียนเป็นแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหม้อแกงทอง

ข้อเสนอแนะ

1. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนและสถาบันการศึกษา เสนอการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนและสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และทรัพยากร รวมถึงการนำงานวิจัยจากนักศึกษามาช่วยพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืนมากขึ้น
2. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ควรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการเผยแพร่ความรู้ และการสร้างสื่อดิจิทัลให้เข้าถึงได้ง่ายและสะดวกมากขึ้น เพื่อดึงดูดให้คนรุ่นใหม่เข้ามาเรียนรู้ในชุมชน
3. การส่งเสริมการศึกษาภาคสนามในรูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง ส่งเสริมให้มีการศึกษาภาคสนามที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (learning by doing) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของปราชญ์ชาวบ้านในบทบาทของผู้ถ่ายทอดความรู้และให้คำแนะนำในสถานการณ์จริง เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ
4. หน่วยงานระดับท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบลแม่กา สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพะเยา และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพะเยา ควรส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน และการส่งเสริมการสร้างสื่อนวัตกรรมบนแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อเกิดการเรียนรู้อย่างรวดเร็วตลอดถึงการสร้างเป็นฐานข้อมูลการเรียนรู้ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ได้ เพราะความกรุณาของมหาวิทยาลัยพะเยาและคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่สนับสนุนงบประมาณในการวิจัย ประจำปี 2566 นอกจากนี้ กระผมขอขอบพระคุณชุมชนหม้อแกงทองที่ให้ข้อมูล (ให้การสัมภาษณ์) ด้วยความเมตตาอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. (2565). รายงานฉบับพิเศษสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาปี 2565. <https://www.eef.or.th/wp-content/uploads/2022/02/EEF-2022-year-report.pdf>
- คณะกรรมการหมู่บ้านหม้อแกงทอง. (2566). แผนพัฒนาหมู่บ้าน บ้านหม้อแกงทอง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. เอกสารอันสำเนา.
- ชนันภรณ์ อารีกุล. (2564). รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้: การวิจัยแบบพหุกรณีและการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. *Silpakorn University e-Journal (Social Sciences, Humanities, and Arts)*, 43(6), 106-118.
- ชนาธิป บุบผามาศ. (2566). การพัฒนาทักษะการสร้างสรรคนวัตกรรมของนักศึกษาครูปฐมวัยที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน. *วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์*, 18(3), 63-78.
- ชนิษฐา ใจเป็ง และชัย พิศแสวง. (2566). แนวทางการพัฒนาศักยภาพปราญ์ชาวบ้านในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในตำบลร่องงั่วแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*, 9(1), 355-371.
- เทียนชัย พิสิฐธาดา. (2565). กลยุทธ์การบริหารจัดการเชิงพื้นที่พหุวัฒนธรรมโดยใช้สถานศึกษาและชุมชนเป็นฐานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านคลองขุด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 7(10), 189-209.
- นวกัทร แสงห้าว, จำเนียร พลหาญ และวรวรรณ อุบลเลิศ. (2563). แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 14(2), 67-74.
- นาวา วงษ์พรม. (2560). แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี. <https://portal5.udru.ac.th/ebook/pdf/upload/187B401A9e4A327wAbW2.pdf>.
- นิเทศ สนั่นนารี, พลเผ่า เพ็งวิภาศ, เตชา บัวเทศ, จรัส ลีกา และปณิธาน มาลีวงศ์ (2563). โสเหล่เสวนา : บทบาทปราญ์ชาวบ้าน ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งชุมชน. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*, 7(4), 266-282.
- ปิยะพันธ์ พิชญ์ประเสริฐ, อัจฉรีย์ พิมพ์มูล และมาลีรัตน์ ขจิตเนติธรรม. (2562). องค์ประกอบของรูปแบบการเรียนรู้โดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ตามแนวทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง แนวคิดเดอะบิกซิกและกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่มสืบสอบ เพื่อพัฒนาทักษะด้านสารสนเทศสื่อและเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 30(3), 174-184.
- พันธ์ประภา พูนสิน. (2555). ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้. http://punaoy.blogspot.com/2009/11/blog-post_8617.html
- มิ่งขวัญ คงเจริญ. (2564). แนวทางการพัฒนาและให้บริการแหล่งการเรียนรู้ ใน เอกสารประกอบการสอน รายวิชา คช431การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้. ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. <https://ir.swu.ac.th/jspui/bitstream/123456789/16620/1/Edu-Book-ED431.pdf>
- วรานันท์ อิศรปริดา. (2564). การพัฒนาบทเรียนแสงสว่างบนเว็บไซต์สื่อสังคมออนไลน์ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงประเมิน และพฤติกรรมการเรียนรู้แบบนำตนเองของนักศึกษาครู. *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 23(4), 330-342.
- ศิริสิทธิ์ วงษา. (2566). การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านใฝ่เรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนบ้านทัพยายปอน. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, 10(3), 312-325.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). รายงานวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2565. กองพัฒนาสังคมและตัวชี้วัดสังคม สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม. กรุงเทพฯ.

อภิเดช ช่างชัย, สันติ ศรีสวนแดง และประสงค์ ต้นพิชัย (2560). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน:กรณีศึกษาโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน. ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ, 10(2), 1544-1560.

การสัมภาษณ์

นายณวิญ เสริฐผล การสื่อสารส่วนบุคคล สัมภาษณ์ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2566

นายณวิญ เสริฐผล การสื่อสารส่วนบุคคล สัมภาษณ์ วันที่ 2 กันยายน 2566